

Александар Прокопиев

Скопје - Братислава - Сао Паоло

Skopje – Bratislava – Sao Paulo

Abstract: *PROKOPIEV, Aleksandar. Skopje – Bratislava – Sao Paulo.* This essay is making an effort to explore the auctorial literary reconstruction of the city in the novels of two geographically distant, but poetically close writers – the Slovak Jana Beňová and the Brazilian Luis Rufato. The iniquity of the individual person opposes the hooligan collectives in Bratislava and Sao Paulo, cities which porous topography and psychography are susceptible to the fragmentarity and irreducibility of the literature expression.

Key words: Benova, Ruffato, Bratislava, Sao Paulo, City, Postmodern Novel

Апстракт: *ПРОКОПИЕВ, Александар. Скопје - Братислава - Сао Паоло.* Есејот се обидува да ја истражи авторската книжевна реконструкција на градот во романите на двајца географски далечни, поетички блиски писатели – Словакинката Јана Бењова и Бразилецот Луис Руфато. Неспостојството на индивидуалецот наспроти хулиганските навивачки колективи се судираат во Братислава и Сао Паоло чија порозна топографија и психологија е податлива за фрагментарноста и несводливоста на книжевниот израз.

Клучни зборови: Бењова, Руфато, Братислава, Сао Паоло, град, постмодерен роман

Меѓу сè уште живите, незамаглени слики од матурската екскурзија пролетта 71-та, низ териториите на Средна Европа, сега, додека го читам романот „Кафе Хиена“ на Јана Бењова, се издвојува онаа од полноќта кога нашиот автобус од Виена стаса во Братислава: сивите, еднообразни, заспани згради на социјалистичкиот нов град, вообичаени за тогашните престолнина на Варшавскиот блок. И во Скопје, но поради земјотресот, во тоа време, со несмален работен елан се градеа зградите во населбата Карпош, дел од градската периферија, каде само пред десетина години се простирала ниви и овоштарници.

Тогаш, 71-та (Бењова сè уште не беше родена), не можам да знам дали населбата во која не сместија се викаше Петржалка, но го имав истиот впечаток како писателката за зачмаената новоградба. И келнерите, и храната во зградата каде што не сместија (некаков младински дом) беа невпечатливи, безлични.

Поминаа години, во разговорот во кафе-паузата на македонско - словачкиот собир, философот со топло срце Марек Дебњар ме демантираше во однос на сивилото на братиславска населба. Во Петржалка, ми кажа Марек, зградите се колоритни, иако е вистина дека по улиците се среќаваат банди „палачинки“, како што ги именува Бењова: „Палачинките се почитувачи на култот на смртта. Го-

лите черепи се ознака за некрофилијата... Косите на палачинките ќе добијат шанса дури под земјата. Тогаш првпат несмело како хартии ќе израснат од черепите.“¹ Таквите кусоврати, набилдани, тетовирани момци со избричени глави и криминогено однесување се намножија последните децении по градовите на „обединета“ Европа, но и во Скопје. Во колективистичките навивачки легионери на тим или партија е неважно фудбалското или политичко (не)знаење, единствено е важно дека си втопен во бандата, што ти дозволува „колективот“ да те амнестира од одговорноста поради покажаната бруталност и примитивност. Историјата е полна со трагични примери на дивеење на ордите „палачинки“, од стадионите и митинзите кон училиштата и домовете. Од чкртаниците по зградите (што се сè друго, а не графити) до јавното малтретирање на немоќните и слабите. Па некој после нека каже дека Хобсовото Номо homini lupus не е точно.

Но, и покрај оваа присутност на примитивизмот по улиците и предградијата на европските престолнини, мојот актуелен впечаток за Братислава е многу различен од оној од

¹ БЕЊОВА, Јана. *Кафе Хиена (планот за испраќање)*. Превод од словачки јазик: Звонко Танески. Скопје 2015, стр. 14.

71-та, можеби затоа што при последните престои имав шанса да го доживеам градот многу пораздвижен и попривлечен од порано. Дури ми падна криво што не можам да останам подолго во него, слично на она што Марек го почувствува за Скопје. Што пак отвара можности за уште една имаголошка дискусија од типот - зошто најчесто туѓиот град ни е поубав од родниот?

Но да се вратам на „Кафе Хиена“. Условно, романот може да се нарече братиславска приказна за љубовта, но вплетена во своевидна психо-панорама на една (квази)урбана средина. Токму таа слоевитост ја збогатува книгата со можни читателски задоволства, што од страница на страница се освежени со несомненото авторово чувство за хумор. Иако често пишува за тажни, или барем за проблематични ситуации, Бењова ги зачинува со трошки ведрина.

Во таа смисла, на авторката ѝ помага и мозаичната структура на романот, со преплетувањата и оддалечувањата на епизодите низ кои што ни се доверуваат нејзините ликови. Да почнам од нараторите: нивните имиња се болдирани, пред почетокот на секој нивен исказ, па ќе ги наредам според обемот што им го дозволила авторката - **Елза** (убедливо најдоминантна), **Ребека**, **Елфман**. Но во кусото, XII-то, поглавје, насловено како „Крај (на детството и на младоста)“, Бењова ќе напише: „Наспроти тоа што во животот пишував под различни псевдоними (Елза, Ребека, Јан, Елфман, Калисто Танзи, Волфганг, Наоко, Тафун, Поли, Карл Соломон) сè уште го паметам своето вистинско име: Засвири. Како многу брзото и мало куче. Или како цубоксот. (ПИК... ПИК... ПИКПИК... ПИКПИКПИК... ПИК.)“²

Да појаснам: сите овие имиња (псевдоними) не се баш наратори во книгата, но, од друга страна, сите се активни учесници (чки) во меандрирачкото дејствие на романот, без оглед дали се псевдоними, или псевдоними на псевдоними, како Карл Соломон, што од песната „Виј“ на Ален Гинзберг се преселува, во очите на Елза, како алтер его на нејзината пријателка Ребека.

А ПИК...ПИК... е монотониот звук на касите од супермаркетите.

Пишувањето на ова антиупатство се совпадна со неодамнешната посета на Скопје на современиот бразилски писател Луиз Ру-

фато и промоцијата на неговиот роман „Имаше многу коњи“³.

Тука ми се откри уште едно подлабоко совпаѓање: како што романот на Бењова е неодоив од Братислава, така романот на Руфато е неодоив од Сао Паоло.

Иако еден од 10-те најголеми алфа-глобални велегради во светот, Сао Паоло не е најпознат бразилски град (Рио), ниту престолнина на државата (Бразилија). Но жителите на тој огромен, динамичен град (иако дваесетина пати поголем од Братислава или Скопје), низ раскажувачката призма на Руфато, раскршена и фрагментарна, сродна на онаа на Бењова, се откриваат, во сета своја збрканост и неснаоѓање, како наши современи сожителите. Неприпадноста на индивидуалецот на „духот на времето“ наспроти хулиганските навивачки колективи се судираат во градот-градилиште чија топографија и психографија се менуваат секоја година. „Братислава. Град што те принудува да се нафрлиш врз нешто, како што тоа нешто се нафрлува врз тебе“⁴. „... бебиња плачат од некои прозорци, а сопругот, сопругата, родителите на децата и бебињата се задушнуваат во собите со кабелска телевизија, чудни звуци од станот горе, мебелот се преместува на патосот со тропане, се слушаат стапки во ходникот, телефони звонат ноќе, мобилните телефони звонат, звонат интерфоните, ништо, само треснување на врати, удирање на врати, треснување на врати“⁵.

Не е нималку тешко овие ситуации со тенките сидови и нервозните комшии да се замислат во новите урбани населби на Братислава и Скопје и оттаму, ја препознаваме очајната потреба на еден поединец или на љубовна двојка како сред таа окупација на хаосот да најде свој слободен интимен простор. Елза и Јан, главните ликови во „Кафе Хиена“ се таква двојка, меѓусебно повеќе различни отколку сродни, читатели се и понекогаш се среќаваат со пријателите во кафулето. Приказната за нивната љубовна врска е проткаена со нежности и недоразбирања, но и со дистанца кон светот на навивачките колективи. На некој начин, Елза и Јан се отпадници од околината, некој вид внатрешни емигранти, кои се обидуваат да суштествуваат во еден за нив туѓ свет. И љубовникот на Елза, Калисто Танзи, и покрај интензивноста на нивните телес-

³ РУФАТО, Луис. *Имаше многу коњи*. Превод: Марија Трајкоска. Скопје 2016.

⁴ БЕЊОВА, Јана. *Кафе Хиена*, стр. 32.

⁵ РУФАТО, Луис. *Имаше многу коњи*, стр. 94.

² БЕЊОВА, Јана. *Кафе Хиена*, стр. 125.

ни контакти, останува осаменик, кентаур во своето возило каде се случуваат љубовните состаноци. Кај Руфато, меѓу галеријата невдомени жители на велерадот, се наоѓаат изгубени осаменици од секаква социјална ситуација и ранг, од оној сиромашен Индијанец кој „... скита, збрчкан и осаман, по бедните улици на Жардим Варгина, со шише ракија во рака. Некои луѓе велат дека го виделе како се сопнува во тешката ноќ, но потоа, следното утро го нашле него истегнат надвор под церадата на продавницата за компјутерска опрема во авенијата Санто Амаро, гушкајќи празно шише, вон себе, несвесен за се“⁶ до добротоечкиот експерт кој замислува дека другарува со комшијата кој го сретнал „неколку пати во лифт, по пат кон нашите автомобили или надвор на базенот, тој читаше неделен магазин, а јас пливав со Џоана и Алфонсињо. Но, дознав денес дека тој нема да се врати дома.“⁷ Несудениот другар е фатен од полиција како краде дебитни и кредитни картички и по брза постапка, завршува со куршум во главата. За среќа, никој од јунаците на Бењова не е убиен на таков начин, но чувството на тескоба и невдоменост во суровиот денешен свет се провлекува низ страниците на нејзината книга. Но она што е заедничко во мозаичните епизоди во романот на Бењова е што понекогаш, и во најтешките ситуации, таа нè освежува со насмевка. Вешто, тажно и смешно!

Дали горчливата насмевка на Елза, еден вид автопортрет на авторката, односно писателка која се вложува во создавањето на својот роман, не е за отуѓеноста и, би се осмелил да кажам, неважноста на уметникот во современото општество? Во разговорот со Руфато, ме сепна податокот дека и покрај наградите и тематиката, своевидна почест на огромната бразилска метропола, бројот на купени примероци на „Имаше многу коњи“ е мал, безначајно мал во однос на две стоте милиони жители на неговата татковина. Не би лamentsирал повторно над судбината на писателот во денешниот свет на глобалната прагма, но јасно е дека извонредно напорно е тој да се пронајде во извртените, пребрзо менливи топ-листи на интересот на јавноста. Му преостанува улогата на стеснет, отфрлен маргиналец, а на кого по природата на својот занает, талент, па и амбиција, му е неопходно да комуницира, да има свој соговорник, соучесник, подржувач.

Можеби затоа писателите Бењова и Руфато можат толку добро да ја доживеат осамата во големиот град. „Подот на трамвајот е полн со мали дамки, отпадоци, гнасоти, камчиња, ливчиња хартија. Патниците на оваа линија напнато си гледаат под нозете. Ниту ходникот не носи ослободување“.⁸ Испаѓа дека за писателот слободата на маневрирање во текстот е многу поголема од онаа во маневрирањето во животот. Оттаму книжевната структура на „Кафе Хиена“ и „Имаше многу коњи“ на свој книжевен начин ја преиначуваат неслободата на жителот во опасната, аморфна пренаселеност на големиот град со скитачкиот порив низ лавиринтите на текстот. Зашто премногу е јасно колку бодлеровскиот *flaneur* несмасно изгледа во урбаната џунгла на 21 век!

Тој може, воден од туристичките мапи, да бара некое свое доживување како посетител на некој друг град, но и таму има премногу туристи кои го убиваат туризмот. Изгубените стада туристи се мешаат со мноштвото изгубени економски емигранти. „Тој е паметен, тој веќе посетувал курс по англиски на ССАА, па така тој можеше да зборува по малку. Но, тој, никогаш, ништо не... проклет јазик! Ах, но тој барем можеше да го менува глаголот да биде: Јас сум, ти си, тој, таа, тоа е, ние сме, вие сте, и на крај, тие се“.⁹

Оној некогашен *flaneur*, градскиот нонад, го смета за заскитан, збунет емигрант во современиот, глобално репродуциран град, каде дури и спомените од детството наликуваат на бајки. Дури и во сопствениот град, тој е во егзил, во логор. „Ноќе се разбудив со силна болест во грлото. Ме извлече од страшниот сон. Градот го опколија палачинки. Облечени во црно, лицата фино избричени и избелени - чистункави - како да беа измиени од силен дожд. Јас и Ребека се судираме во градот и бегаме. Патот ни го опшиваат кафетериите, рестораните и фискултурните сали, променети повремено во логори и дувла полини со луѓе. Плачат. На лицата имаат завои под кои се гледа натопената крв. Мнозинство немаат нос. Забите и устите им се скршени и имаат завои и на грлата. Болеста свети од нив, раните се растураат од бои. Горат како лампиони. Плачат и се плашат. За миг покрај нив одмораме со Ребека и бегаме понатаму“.¹⁰

⁶ РУФАТО, Луис. *Имаше многу коњи*, стр. 38-39.

⁷ РУФАТО, Луис. *Имаше многу коњи*, стр. 39.

⁸ БЕЊОВА, Јана. *Кафе Хиена*, стр. 80.

⁹ РУФАТО, Луис. *Имаше многу коњи*, стр. 158.

¹⁰ БЕЊОВА, Јана. *Кафе Хиена*, стр. 95.

Луѓето денес немаат време да се шетаат низ градот, туку трчаат со постојан притисок да стигнат на време. Градот сè повеќе станува место на нервозни осаменици. Скитањето низ градот вон секојдневните рутини и задачи е ретко, дури многу ретко. Во задушливата атмосфера на градовите, кутриот flaneur отуѓено се лизга по рабовите на пренатрпаните со сообраќај улици. Дури и на тротоарите нема патека - тешко се заобиколуваат паркираните автомобили!

Да се вратам на почетокот: Петржалка не е Братислава, како што Ново Лисиче не е Скопје, а Сао Пауло е огромен град што во себе содржи десетици Братислави (сосе Петржалка) и Скопја (сосе Ново Лисиче), ама сепак лесно се препознавам во осамениците на Бењова и Руфато. И во некогашните фланери кои го изгубија теренот под нозете. Се уште постои ранецот (иако авто-стопот речиси исчезна), постои велосипедот, но просторот се стеснува, а времето, е пребрзо, во својата нервозна заитаност.

А книгата, дали сè уште умееме да талкаме низ неа, да се среќаваме, да се препознаваме?

Јас се обидов да талкам, да се среќавам и да се препознавам во романите:

Јана Бењова, *Кафе Хиена (планот за испраќање)*, и:

Луиз Руфато, *Имаше многу коњи*.

SUMMARY: *Skopje – Bratislava – Sao Paulo*. This essay is making an effort to explore the auctorial literary reconstruction of the city in the novels of two geographically distant but poetically close writers – the Slovak Jana Beňová and the Brazilian Luis Rufato. The inquietude of the individual person opposes the hooligan collectives in Bratislava and Sao Paulo, cities which porous topography and psychography are susceptible to the fragmentarity and irreducibility of the author's expressions. Through the labyrinths of the text, the lack of citizen's freedom in the dangerous, amoephus and overcrowded city turns into freedom of narration maneuvers.

prof. Aleksandar Prokopiev, PhD.
Institute of Macedonian Literature
University „Ss. Cyril and Methodius“, Skopje
Grigor Prlichev 5, p.o.box 455
1000 Skopje, Republic of Macedonia
saprokopiev@hotmail.com